

SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ÇEVRE HAREKETLERİ

HİKMETULLAH KILIÇ*

ÖZET

1970 öncesi sosyoloji çalışmalarında sosyal hareketler bir kolektif hareketler biçimi olarak ele alınmaktaydı. Küreselleşmenin etkisiyle sosyal hareketler evrilme sürecine müdahil olmuştur. Sosyolojik bağlamda toplumsal değişim ve dönüşümlerin sonucunda sosyal hareketleri açıklamada kuramsal kriz temsiliyeti ortaya çıkmıştır. Yeni sosyal hareketler paradigması sosyal hareketlerin değişen özelliklerine vurgu yaparak aktörler, yapı ve tema alanı, hedefler, örgütsel yapı, duygu ve eylem biçimi gibi değerler bakımından sosyal hareketlerden ayırmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan çevre hareketleri, sosyal hareketlerden farklı olarak “yeni yaşam modeli” perspektifini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ilk dönemdeki ‘doğaya dönüş’ gibi bir öneriyle ortaya çıkmayıp, yaşam kalitesi, konut, kentsel ulaşım, yeşil alanların tahribi, kamu hizmetleri, topluluk hareketleri, nükleer enerji politikası, kamuya açık alanlar gibi sorunlarla ilgili önerilerini, yönetim ve karar verme koşullarıyla ilişkilendirmeleri ve bunlara çözüm olarak da kendi kendine yeterli, mahalli radyolar, kolektif yardım ağları ve kooperatif örgütlenmeleri önermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Sosyal Hareketler, Çevre Hareketleri, Yeni Yaşam Modeli.

ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN TERMS OF SOCIAL MOVEMENTS SOCIOLOGY

ABSTRACT

In pre-1970 sociological studies social movements were treated as a form of collective movements. With the influence of globalization, social movements have been involved in the process of evolution. Representation of the theoretical crisis emerged in explaining the social movements as a result of social changes and transformations in the sociological context. The new social movements paradigm distinguishes social movements in terms of values such as actors, structure and theme area, goals, organizational structure, emotion and action style by emphasizing the changing characteristics of social movements. Unlike social movements, the environmental movements that emerge in this frame work reveal the perspective of "new life model". In this context, it does not emerge with a suggestion like 'return to nature' in the first period, but relate the proposals about problems such as quality of life, housing, urban transport, destruction of green spaces, public services, community movements, nuclear energy policy, public open spaces to management and decision making conditions and suggests self-sufficient, local radios, collective assistance networks and cooperative organizations as solutions to these problems.

KEYWORDS: Social Movements, Environmental Movements, New Life Model.

---

* Sosyolog, Hikmetakilic@gmail.com

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, sistem karşıtı eylemlilikte bir yükselişe tanık olur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hareketlerin kazanımları, Birinci Dünya savaşı hareketlerinin kazanımlarını gölgede bırakır. Savaş sonrası dönem işçi hareketlerinin örgütlenme kazanımlarının meyve vermesine bununla ilgili olarak sosyalizmin dünyanın pek çok yerinde gelişmesine sahne oldu (Bush & Rochelle, 2008:179). 1968 öncesine kadar da toplumsal hareketler politik iktidar, ekonomik yapılar veya gelir dağılımının ile ilgilenmiştir. Küreselleşen dünyada her şeyin değişime maruz kaldığı gibi toplumsal hareketler de gelişip değişmektedir. Özellikle 1968'den itibaren yeni toplumsal hareketler, toplumsal, yönetsel, yerel ya da ulusal alanda çeşitli değişikliklere karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Belirli bir inanç, amaç ve örgütsel çatı altında toplanan toplumsal gruplar, egemen toplumsal ilişkileri ya da kurumları değiştirmek, kaldırmak ve var olan ilişkileri yeniden biçimlendirmek için çalışırlar. 1980'li yıllarla birlikte yok olma eğilimi gösteren sınıf temelli hareketler, yerini temellerini 1968 olaylarının ve öğrenci hareketlerinin oluşturduğu, 1970'lerde ise iyice kendini hissettirmeye başlayan yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Bu hareketler eğitilmiş orta sınıfın ortaya çıkardığı kimlik yönelimli kültürel hareketlerdir. Lefebvre(2017:30)'e göre sanayileşme sürecinde kırdan-kente geçişte kritik aşamada sorunlar sıralamasının en başında doğa gelir. Birbirine bağlı ve birbirinin rakibi olan sanayileşme ve kentleşme, doğayı tahrip eder. Su, toprak, hava, ışık, "elementler" yok olma tehdidi altındadır. Belli bir tarihte vadeleri dolacaktır. Sanayi Devrimi ile başlayan ekonomik etkinliğin küreselleşmesiyle yeryüzünün her köşesine yayılan kirlilik ve bozulma toplumsal tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Yerel, bölgesel, küresel çevre sorunlarına karşı yükselen toplumsal hareketler günümüz dünyasının en önemli toplumsal olgularından biridir. Çevrecilik endüstrileşmiş ya da gelişme yolundaki tüm toplumlarda geniş bir toplumsal tabana yayılmıştır (Cerit Mazlum, 2014:207).

Çalışmada çevre hareketlerinin değerleri kapsamında yeni sosyal hareketlerdeki yeri, inceleme sorusu olarak alınmıştır. Bu anlamda öncelikle, sosyal hareketlerin ne anlama geldiği incelenmiş, bu bağlamda yeni sosyal hareketlerin bir çeşidi olarak çevreci hareketlerin bu türler içerisinde yeri ve değerleri ele alınmıştır. Son olarak çevreci hareketlerin üzerinde yükseldiği temel olan çevrecilik bilinci incelenmiş ve çevreci hareketlerin özelliklerine yer verilmiştir.

TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal Hareketlerin Tanımlanması

Toplumsal hareket kavramını ilk olarak Lorenz Van Stein siyasal mücadele bağlamında kullanmıştır. Başlangıçta bu kavram işçi sınıfının öz bilinci ile birlikte iktidarı elde edeceği süreklilik gösteren birleştirici bir süreç anlamını taşıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren ise toplumsal hareketler, örgütlü proleterlerin yanı sıra, çiftçileri, kadınları ve hak talebinde bulunan diğer kesimleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir (Bozkurt & Bayansar, 2016:279).

Sosyolojik çalışmalar dâhilinde ele alınan toplumsal hareketler zaman zaman kolektif davranışlar olarak zaman zaman ise siyaset sosyolojisinin bir kavramı veya daha genel olarak toplumsal değişme konuları içerisinde ele alınabilmektedir (Tecim , 2015:10).

Sosyal hareketler, toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir modeli oluşturmak için eylemde bulunan kolektif davranış biçimi olarak tanımlanır (Türkdoğan, 2013:17).Belli bir dayanışmaya dayalı, bir çatışma özelliği taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif davranış biçimi olan (Melucci, 2016:82) sosyal hareketler, Heberle'ye göre, bazı sosyal kurumlarda ortaya çıkan değişmeyi sağlamak için yürütülen kolektif eylem biçimleridir(Türkdoğan, 2013:30). Touraine, sosyal hareketi birbiriyle hakimiyet ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ortaya çıkardığı aktivitelerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörler hareketi olarak (Touraine, 2016:39) görür.

Bütün toplumlarda insanlar kendilerini çılgınlık, kaos, bunalımlar ve ihtilaflar gibi dramatik türde kolektif davranış biçimleriyle karşı karşıya bulabilmektedir. Sosyal hareketleri temellendirirken bir önemli görüş de kolektif davranışların yeri ve önemidir.

İlk dönemde toplumsal hareketlerin kitle ve sürü psikolojisinin ürünü olarak görülüp daha çok irrasyonel dinamiklere dayandığı düşünülmüştür. Bu ilk dönem anlayışlarının ortak özelliği, kolektif eylemleri ve toplumsal hareketleri irrasyonel kabul eder ve normal eylemlerden farklılık gösterdiği savunulur (Işık, 2016:233).

Smelser'e göre kolektif davranış sahasına giden olaylar şöyle tanımlayanabilir: 1) Panik tepkisi, 2) Çılgınlık tepkisi (moda dalgalanmaları, milli patlamalar ve dini rekabetler gibi), 3) Düşmanlık tohumunun yayılması, 4) Sosyal ıslahat hareketleri de olmak üzere çeşitli norm-yönelimli hareketler, 5) Siyasi ve dini ayaklanmalar, devrimler, mezhep ve mezhepçilik hareketleri (Türkdoğan, 2013:26). Turner kolektif davranışı, kitle davranışı ve sosyal

hareketlerin az rastlanan veya sınırlı bir özelliği olarak kabul etmektedir (Türkdoğan, 2013:26). Görülüyor ki sosyal hareketler kolektif davranışın bir kesimi olarak görülmektedir.

Sosyal hareketler, bir kolektif davranış şekli olarak “kolektif etkileşim” ile biçimlenmektedir. Genel anlamda “kolektif etkileşim”, çok sayıda kişinin ya da grubun aktif olarak katıldığı ve birbirlerine tepki verdiği sosyal durumlardaki davranışlar anlamına gelir. Kolektif davranış kavramı üzerine sosyal psikologlar da kendi bağlamlarına uygun bir şekilde kafa yormaktadırlar. Özellikle bireylerin kolektif hareketlere katılma psikolojisini keşfetme üzerine çalışmalar yapmaktadırlar.

Bu akımın en önemli temsilcisi Le Bon kolektif hareketlerin psikolojisini (Le Bon, 2015:22-29) şöyle açıklamaktadır:

- Kolektif bilinç içerisinde bireylerin akli yetenekleri ve kişilikleri silinir.
- Bir kitleye bağlı bulunanın durumu hemen hemen uyutulan kimsenin durumuna benzer.
- Kitleler, zekâ bakımından münferit insanların aşağısındadır.
- Bir kitleye bağlı olması yüzünden kitleler uygarlık merdivenlerinden çok basamak aşağı inerler.

Görüldüğü üzere bu özellikler itibarı ile kitlelere yüklenen anlamlar olumsuzluk arz etmekle beraber bireyin insanlıktan çıkması ve akıl seviyesini düşürmesiyle özdeşleştirmektedir. Le Bon (2015:27) ayrıca kitle içerisindeki bireyin özelliklerini birkaç madde ile izah etmeye çalışmıştır. İlki, bilinçli kişiliğin kaybolmasıdır. İkincisi, bilinçaltı (saldırganlık, öfke, cinsellik) ile hareket eden bir kişiliğin hâkim olması durumu. Üçüncüsü, düşünce ve duyguların bulaşıcı bir şekilde ve benzer tarzda kurgulanması; dördüncüsü, kitlenin telkine açık olması ve telkin ile hemen harekete geçme kabiliyetine sahip olması.

Sosyal hareket çalışmalarının önemli diğer aktörü olan Tarrow’a göre sosyal hareketlerin meydana gelebilmesi için insanların örgütlenmiş olması zorunludur. Ona göre, sosyal hareketlerin çatışmacı olması, onları diğer kolektif hareketlerden ayırt etmektedir (Kökalan-Çımrın, 2010:48). Castells(2012:100) ise sosyal hareket tanımlaması yaparken Tarrow’un sistem karşıtlığına ek olarak hareketin aynı zamanda ortak bir amacının da olmasını gerekli görmektedir. Tilly’e göre (2008:22) sosyal hareket, ortak hak talebinde bulunan insanların bir kampanya etrafında çeşitli eylem türleri (toplumsal hareket repertuarı) ile MBSB (Makul olma, Birlik, Sayı, Kendilerine veya seçmenlerine bağlılık) ilkeleri

çerçevesinde sosyal hareket, katılımcıların taleplerini halk önünde uyumlu şekilde sergilemeleridir.

Sosyal hareketler, sistem içerisinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ihtiyaçların karşılanamaması ve adil olmayan uygulamalardan doğan rahatsızlığın toplu olarak ifade edilmesidir (Şentürk, 2006:34). Bu tanıma göre de sosyal hareketler toplumda bir takım huzursuzluklar varsa, toplumun yapısı ile bireysel talepler arasındaki farklılaşma varsa, sosyal hareketler ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu yaklaşımlardan hareketle bir sosyal hareketi tanımladığımızda sosyal hareket şu unsurları içermektedir: Kolektif davranış, değişim yönelimli hedefler, belirli bir düzeyde örgütlenme, ortak amaç, çatışmacı özelliği, geçici bir süreklilik.

Toplumsal hareketler hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır ve toplumsal hareketlerin bastırılması noktasında devletlerin yönetim biçimleri ve politikasının sosyolojik bir analizini ele alalım.

TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKMASI VE DEVLET

Sosyal hareketlerin tarihi üzerine yaptığı çalışmada Tilly, İngiltere’de sosyal hareketlerin ortaya çıkışını dört temel süreçle ilişkilendirmektedir: Sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı ve proleterleşme süreci (Tilly, 2008:49).

Bütün toplumsal olaylarda olduğu gibi sosyal hareketlerde de bir hazırlık aşaması bulunmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde düzenin belirli kişi ve grupların taleplerini karşılayamaması veya sistemin devamı için bu kişileri veya grupları ihmal etmesi, sindirmesi veya ötekileştirmesinin sonucunda bu kişi veya grupların organize olmaya başlamasıyla ikinci aşama olan toplanma-birleşme aşamasına geçilmektedir (Güven, 2015:28). Bu aşamada organize olan kişiler rahatsızlıklarını protesto hareketleriyle ortaya koymaktadır. Sonra ki aşamada ise hareketler kurumsallaşmaya ve geçici bir süreklilik kazanmaya başlamaktadır.

Sosyal hareketlerin ilk dönem kuramcıları sosyal hareketlerin ortaya çıkışını; aşırıçılık, yoksunluk ve şiddet bağlamında ele almışlardır. Bu bağlamda Emile Durkheim’in takipçileri sosyal hareketlerin ortaya çıkışını anomi ve toplumsal çözülmenin sonucu olarak değerlendirmişlerdir (Güven, 2015:28).

Sosyal hareketler bütün toplumların tarihinde görülebilecek bir olgudur. Sosyal hareketler devletlerin toplumsal talepleri karşılama kapasitesinin yetersiz kaldığı durumlarda veya toplumun belirli kesimlerinin medyada, siyasette ve kamusal alanda temsil edilmemesi durumunda, bu toplumsal grupların yaşadıkları sorunlar ekseninde gettolaşması ve toplumdan yabancılaşmasıyla ortaya çıkabilmektedir (Güven, 2015:29). YTH¹'ler bağlamında hareketlerin talepleri modern yapılar tarafından karşılanamaması, hareketlerin yeni ve başka bir dünya talebi ile ortaya çıkmasına yol açmıştır (Dede, 2015:43).

Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve bastırılması devletin yönetim biçimiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. İçerisinde faaliyet gösterdikleri devletin yönetim biçiminin demokratik veya otoriter, merkeziyetçi veya adem-i merkeziyetçi, üniter veya federal devlet oluşuna göre toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını veya bastırılmasını etkilenmektedir.

Toplumsal hareket kavramı bizi aynı zamanda sivil toplum kavramını da yönlendiriyor. Sivil toplum, toplumsal hareketlerin yürüttükleri toplu eylemlerin de adresidir. Ancak tüm bu kavramlar ve toplumsal hareketler arasındaki gerçek bağ demokrasi ile kurulur. Demokrasi, Avrupa toplumlarında uzun süren toplumsal ve sınıfsal mücadelelerin yarattığı bir gelenektir (Sanlı, 2003:10). Kalkınma yerine demokratikleşme söyleminin geçmesi merkeziyetçiliği ortadan kaldırarak yerelleşmeyi ön plana almayı gerektirmiştir ki, gerek sivil toplum gerekse YTH'ler açısından asıl önemli nokta da burada yatmaktadır. Zira yerelleşme, peşi sıra kimlik ve kültürel temellere dayanan hareketleri ön plana çıkartmakta, bu türden toplumsal hareketler ile sivil toplum örgütleri de demokrasinin temel taşları olarak görülmektedir (Çoşkun, 2007:110). Demokrasi, toplumsal çatışmaların kurumsallaşmasının hem aracı hem de sonucudur. Demokrasi olmadan gerçek toplumsal hareketler oluşmaz; toplumsal hareketler olmadan da demokrasi zayıflar (Sanlı, 2003:12).Eserlerinde solun/sosyalist ideolojinin alabileceği yeni şekli tartışan Mouffe ve Laclau (2008:270), liberal demokrasiyi reddetmez, aksine solun görevinin liberal-demokratik ideolojiyi radikal ve çoğulcu bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek olduğunu ifade eder.

Bu bağlamda liberal demokrasinin yetersiz kaldığı ileri sürülmekte ve radikal demokrasi tezi ileri sürülmektedir. Radikal demokraside ise, asıl itici güç YTH'lerdir. Çünkü radikal demokraside kimlik ve farklılık temaları ön plana çıkmaktadır. Moderniteyi bitmemiş bir proje olarak yorumlayan Habermas ise, müzakereci demokrasiyi YTH'lerin can simidi

---

¹Yeni Toplumsal Hareket.

olarak yorumlar. Müzakereci demokrasiyi iletişimsel eylem bazında yorumlayan Habermas'a göre, iletişimsel eylem aktörlerin içerisinde yer aldığı yaşam dünyası içerisinde gerçekleşmektedir (Balkaya, 2014:36).

Sonuç olarak YTH'ler ve demokrasi ilişkisi ele alındığında radikal demokrasi anlayışı, kimlik ve fark ekseninde YTH'lerin kendilerini ifade etmesini sağlayan bir araç görevinde iken, müzakereci demokrasi ise, YTH'lerin kendilerini ifade sürecinde, gerekli koşulları yarattığı görülmektedir. Bu çerçevede YTH'ler, "karşıtları" ile diyaloga girerek, rasyonel bir temelde görüşlerini ifade eder ve bir sonuca varmaya çalışılır.

Della Porta rejimlere yönelik bir sınıflandırma yapmıştır: (1) baskıcı veya toleranslı rejimler, (2) seçici ve dağınkrejimler, (3) engelleyici ve reaksiyoner rejimler, (4) kuralsız veya kurallı rejimler (Uysal, 2016:73). Bu sınıflandırma çerçevesinde birinci rejimler, farklı görüş ve yaklaşımlara karşı daha toleranslı yaklaşımları veya engelleyici olmaları olmaları açısından ele alınmıştır. Sınıflandırmanın ikinci rejimlerinde, hangi harekete izin verecekleri konusunda seçici davranan rejimler ile böyle bir seçicilik göstermeyen arasında ayırım yapmaktadır. Üçüncü ayırım, olası muhalif hareketlere karşı devletin tavrının, muhalif hareketin ortaya çıkmasına izin verdikten sonra faaliyetlerinin şekline bakıp bastırma veya serbest bırakma yoluna gitmek mi olduğunu kararlaştırmaktadır. Dördüncü sınıflandırmada ise, rejimlerin toplumsal hareketlere yönelik tavırlarında kanun ve yönetmenliklere bağlı bir tutum sergileyenlerle daha keyfi uygulamalara başvuran rejimler arasında ki ayrımı ifade etmektedir.

Tatar (2013:15)'a göre demokratik ortamın fırsatlarını değerlendiren hareketlerin ise daha radikal veya ileri demokrasi talepleri ile ortaya çıkmaları manidardır. Diğer taraftan en demokratik bulunan ülkelerde dahi, sistem için tehdit oluşturduğu düşünülen hareketlere yönelik sıkı kontrol, denetim, orantısız güç, hızlı adli takip ve cezalandırma gibi yollarla bastırma, sindirme ve hatta yok etme gibi karşı tedbirlerin alındığı da görülmektedir.

Mevcut hükümetler dönemin koşullarına ve toplumsal hareketin gidişatına göre çeşitli müdahelerde bulunabilmektedir. Hareketin tehdit algısı rejimin müdalesinin boyutunu belirlemektedir. Bu nokta da ortaya çıkan önemli bir soru ise bir hareketi bastırma istemesinin hareket faaliyetlerini nasıl etkileyeceği sorusudur. Çünkü bastırma politikalarının protesto faaliyetini duruma göre azaltıp çoğaltabilmektedir.

Mahrumiyet Teorisi ve Etiketleme Teorisi'ne göre, baskının eylemcileri radikalleştirerek protestoyu arttıracığı ön görülmüştür. Diğer taraftan Kaynak Mobilizasyonu Teorisine göre ise bastırma politikalarının protesto eyleminin yükünü (maliyetini) arttıracığı

için de azaltıcı bir etkiye sahip olacağı tahmin edilmiştir (Uysal, 2016: 85). Bütüncül toplulukların ve birbirine entegre olmuş bir toplumsal ağla ortaya çıkan protestosunun bastırılması o grupta öfke dayanışmayı arttıracığından protestoyu artıcı bir etki yaratmaktadır.

Marx, devletin toplumsal hareketlerin protestolarına izin vermeyerek farklı bir biçimde bastırabileceğini belirlemiştir: bu yöntemler: (1) Hareket hakkında kamuoyunda kötü bir imaj yaratma, (2) dezenformasyon yayma, (3) kaynaklarını ve imkanlarını kısıtlama, (4) üyelerini vazgeçirme, (5) liderlerini saf dışı etme, (6) hareket içinde ve rakip gruplar arasında çatışma yaratma, (7) belirli faaliyetlerini sabote etme biçiminde kullanılabilir(Uysal, 2016:86-87).

Castells, kentsel sosyal hareketlerin yükselişini, kent sosyal hayatını yeniden organize etmek isteyen devlet ve diğer siyasî güçlerle diyalektik bir mücadelede görür (Korkmaz, 2017: 483). Castells'e göre ideolojik bir örgütlenme etrafında oluşan protestolar, harekete geçirme düzeyi düşük, örgütlenme tarzı ise tehdit edici değilse, hâkim sınıflar müdahale etmekte tereddütlü davranırlar; diğer yandan, örgütlenme tarzı ve bunun oluşturduğu toplumsal güç genellikle otoriterleri kızdırır (Castells, 2017:205).Castells'e göre kentsel protesto hareketleri üç ana tema etrafında gelişir (Buechler,1995'ten, aktaran; Korkmaz, 2017:484): Birincisi, bazı talepler, devletin düzenlediği kollektif tüketim biçimlerine odaklanır; bundan dolayı kapitalist mübadele mantığına meydan okuyan, topluluk bağlamlarında kullanım değerlerine vurgu yapılır. İkincisi, diğer talepler kültürel kimliğin önemi ve onun bölgesel bağları üzerine odaklanır ve böylece gerçek toplum biçimlerini kurarak ve savunarak bürokratik örgütlenme biçimiyle ilişkili standartlaştırma ve homojenleştirmeye karşı koyar. Son olarak, öz yönetim ve özerk karar vermeyi vurgulayan, daha ademi merkezîyetçi yönetim biçimleri arayan vatandaşların siyasî hareketliliğini ifade etmektedir. Castells(2017:207)kentsel bir protestonun başarısızlığa uğratan değişkenleri sıralarken en başa "politik kentsel sorun" yerleştirmektedir. Çünkü kentsel protesto düzeyinde sorunun siyasileşmesi, yönetilen sınıflar açısından genellikle olumsuz etkilere yol açarken, siyasi güç ilişkileri düzeyinde sorunun siyasileşmesi onlar için belirleyici olmaktadır; bütünüyle ekonomik düzeyde bir protestonun başarıya ulaşmasında olduğu gibi (Castells, 2017:210-211).

Bu bağlamda Castell bir protestonun başarısızlığını sorunun siyasileşmesi değişkenine bağlayarak rahatsız olan hâkim sınıfın yönetilen sınıfa müdahalesinin iktidar nezlinde meşruiyet kazanmasına neden olduğunu savunmaktadır.

Toplumsal hareketleri doğru tahlil etme noktasında paradigmalardan ürettikleri teorileri incelemek faydalı olacaktır.

TOPLUMSAL HAREKETLERİ TAHLİL ETME NOKTASINDA PARADİGMALAR

1960'ların sonuna kadar olan dönemde sosyoloji alanında makro düzeyde konumlanmış iki ayrı kutup vardı ve yapılan çalışmalar büyük ölçüde bu makro kuramlardan, yani "tümünden gelen" yaklaşımlar içinden üretiliyordu. Bu makro kuramlardan biri Durkheim ve Weber'den beslenen yapısal işlevselci kuram, diğeri ise Marksizimdi.

Sözü edilen dönemde, yapısalci işlevselci perspektifin temsilcisi olan Neil Smelser ve temsil ettiği yaklaşıma göre, toplumsal hareketler, temsil ettikleri fikirler, değerler, talepler ve toplumsallık bağlamında bir olumluluk ve toplumsal ve siyasal varoluş olanağı olarak değil, sistemin entegrasyon mekanizmalarında ve süreçlerinde yaşanan "aksaklığın" sonucu olarak tezahür etmişlerdir (Çırakman & Ertuğrul, 2016:235).

Göreceli Mahrumiyet Teorisi; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Sokak protestolarına katılan grupların bazı haklardan mahrum edildikleri için şikayetçi ve kızgın olduklarını savunur. İçinde buldukları ortamda kendi durumlarını diğerleri ile kıyaslayan gruplar çoğunlukla maddi şartlar açısından bazen de haklar açısından sıkıntı çekiyorlarsa protestolara katılma eğiliminde olurlar (Bayhan, 2014:32).

Neil Smelser tarafından geliştirilen Katma Değer Kuramına göre yapısal durumdan kaynaklanan gerilim ve baskı, bir inancın/görüşün yaygınlaşmasından kaynaklanan sebepler, kışkırtıcı ya da dramatik olayların hızlandırıcı etkisi, seferberlik hali ve sosyal kontrolün zayıflaması gibi nedenler sosyal hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Güven, 2015:29).

James Davies, Ted Gurr ve Denton Morrison'un öncülüğü yaptığı "Göreceli Yoksulluk Kuramına" göre; "Toplumsal hareketler, insanların adalet gereği hakları olduğuna inandıkları paylarından yoksun bırakıldıklarına ilişkin algılarına bir yanıt olarak ortaya çıkar (Göktuna Yaylacı, 2014:51).

Söylem Teorisi;ABD kaynaklı söylem teorisi, durumlarının iyi veya kötü olmasından daha çok toplumda bir sorun bulunduğu konusunda sosyal grupların ikna edilmeleri gerektiğine işaret eder.Söylemlerin öncelikle bir problemin varlığına ikna etmesi gerekmektedir(Bayhan, 2014:33).

Yukarıdaki paradigmlar dışında YTH'lerle ilgili en popüler sınıflandırmalardan biri, Amerikan'da etkin olan "Kaynak Mobilizasyonu Paradigması", diğeri ise Avrupa'da ortaya çıkan "Yeni Sosyal Hareketler Paradigmasıdır". Kaynak mobilizasyonu paradigması, toplumsal hareketlerin ekonomik ve politik yönü üzerinde dururken; yeni sosyal hareketler paradigması, hareketlerin kültürel yönü üzerinde durmaktadır.

ZAMAN ARALIĞI	ABD	AVRUPA
1970'ler Öncesi	Kolektif Davranış	Marksizim
1970'lerde Beri	Kaynak Hareketliliği, Politik Süreç	Yeni Toplumsal Hareketler

Tablo 1: Toplumsal Hareketlerin Çözümlemesine Yönelik Dört Yaklaşım (Crossley, 2002:10 aktaran; Göktuna Yaylacı, 2014:48)

KAYNAK MOBİLİZASYONU PARADİGMASI

Sosyal hareket yaklaşımları arasında önemli bir yer işgal eden kaynak mobilizasyonu teorisi kolektif eylemi incelemek için baskın bir paradigma haline gelmiştir. Bu paradigma, kaynakları güvence altına almak ve resmi bir organizasyon vasıtasıyla enstrümantal eylemle uğraşan rasyonel aktörlerin karakteristik imkânları ile sosyal hareketleri anlamak için önemli teorik fayda sağlamıştır (Korkmaz, 2017:482). Bu paradigma toplumsal hareket alanının, piyasa kurallarının (malîyet-kâr prensibi) geçerli olduğu ekonomi arenası gibi işlediği yönündeki mikro-ekonomi varsayımına dayanır. İnsanların bu tür hareketlere katılmasını sağlayan temel faktör, toplumsal hareket girişimcilerinin bir amaç etrafında ellerindeki kaynakları kullanma becerileridir. Söz konusu teori, toplumsal hareketlere katılım ve onların işleyiş sürecine vurgu yapar (Uysal, 2016:6).

Toplumsal hareketin nasıl oluştuğunu inceleyen kaynak mobilizasyonu paradigması, belirlenen hedef doğrultusunda atılacak adımları fırsat ve taktik çerçevesinde inceleyerek, hareketleri genellikle siyasi bir düzlemde çıkar çatışmalar olarak ele alır.

Kaynak mobilizasyonu paradigması için analizin objesi bu anlamda sosyal hareket değil, çıkarları çelişen gruplar içinde kolektif aktördür (Cohen, 2016:106). Aktör siyasi sistemde, sisteme dâhil olmak ve siyasi sistemde yerini korumak için rasyonel eylemler yürütür (Lelandais, 2009'dan aktaran; Dede, 2015:41). Bu paradigmaya göre aktör amacına ulaşmak için örgütsel ilişkileri ve iletişim biçimleri kullanarak, belirli bir düzeyde sahip olduğu siyasal ve ekonomik kaynakları seferber ederek ve "rasyonel" bir tercih yaparak

eylemini gerçekleştirir (Dede, 2015:41). Kaynak hareketliliği kuramının genel olarak kabul gören varsayımlarını şöyle ifade edebiliriz (Cohen, 2016:105-106);

1. Toplumsal hareketler, kolektif davranışların çatışmacı perspektifinden anlaşılmalıdır.

2. Kurumsal ya da kurumsal olmayan kolektif davranış arasında temel bir farklılık yoktur.

3. Her ikisi de kurumsallaşmış güç ilişkileri çerçevesinde çıkar çatışmalarını içerir.

4. Kolektif hareket grup çıkarlarını rasyonel bir biçimde savunmalarını içerir.

5. Amaçlar ve şikayetler güç ilişkilerinin daimi ürünleridir ve hareketlerin oluşumunu açıklayamazlar.

6. Hareketlerin oluşumu kaynaklar ve fırsatlardaki değişimlere bağlıdır.

7. Başarı grubun bir siyasal aktör olarak tanınması veya artan maddi fayda ile gerçekleşir.

8. Hareketlilik büyük ölçekli, özel amaçlı, bürokratik ve resmi örgütlenmeleri kapsar.

Kaynak mobilizasyonu teorisine göre, hareketin başarısı, kaynaklara ve kaynakları kullanabilmeye bağlıdır. Kaynak yaratabilmesi için toplum kesimlerinin taleplerine, ihtiyaç ve sıkıntılarına uygun söylem ve strateji geliştirmesi gerektiğini savunur (Uysal, 2016:66). Kaynak; para, zaman, yetenek anlamındadır. Buradaki ‘yetenek’ kelimesi, özellikle hareketin hedeflerine ulaşabilme yeteneği olarak algılanmalıdır. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, organizasyon ve sürekli liderlik gerektirmektedir. Harekete katılanlar, makul karar alanlar olarak görülmektedir. Kolektif eylemin fayda ve maliyeti tartılmakta ve protesto zamanının hedefleri kararlaştırılmaktadır (Çalı, 2006:49).

Kaynak mobilizasyonu paradigması toplumsal hareket faaliyetlerinde ve kolektif eylemlerdeki rolünü ihmal ettiği ve aktörlerin kimlik, özerklik ve sosyal normlar üzerindeki ilgisinin boyutlarını açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilmektedir.

YENİ SOSYAL HAREKETLER PARADİGMASI

Günümüzün toplumsal hareketlerini anlamaya yönelik çalışmalar, toplumsal hareketler literatüründe iki teorinin ortaya çıkmasına yol açtı, bunlardan ilkinin “Kaynak Mobilizasyonu Teorisi”nin olduğunu ve ABD’de etkin olduğu belirtmiştik. Avrupa’daki

tartışmalar ise, bugün “Yeni Sosyal Hareket Teorisi” olarak adlandırdığımız kavrama yol açmıştır. Alain Touraine ve Jürgen Habermas önde gelen Avrupalı teorisyenlerindedir. Anlatımda farklılıklar olmakla birlikte genelde YTH'lere yönelik yapılan teorik vurgu, demokratik yaklaşım içerisinde özgürlük ve eşitliğin yeniden kazanılması için yapılan çabalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoban'a göre YTH'lerin yeni olarak sınıflandırılmasının nedeni örgütlenme, amaç, tema aktivistlerin yapısal farklılığından ziyade, içinde yaşanılan dünyaya “karşı” olma durumudur (Çoban, 2009'dan aktaran; Dede, 2015).

YTH'ler yaklaşımı, makro düzeyde çağdaş toplumsal hareketler ile genel ekonomik yapı arasındaki ilişkiye ve kültürün rolüne yoğunlaşırken, mikro düzeyde ise toplumsal hareketlerde ortaya çıkan kimlik konularına ve kişisel davranış ile ilgilenmektedir (Pichardo, 1997'den aktaran Uysal, 2016:142). Touraine sosyal hareketi bir duruma tepki olarak görmez. Aksine o durum aktörler arasında değişen ilişkilerin bir sonucudur. Touraine'e göre toplum verili değil, yeniden yeniden üretilen bir yapıdır (Çayır, 2016:20). Touraine'e göre çağdaş sosyal hareketler yenidir çünkü mücadelesi post endüstriyel toplum tarafından açılan alanda gerçekleşmektedir. Bu alan artık devlet değil sivil toplumdur (Çayır, 2016:14). Touraine toplumsal hareketlerin “yeni” olmasının temel nedenini sanayi toplumundan farklı olarak “programlanmış toplum” tarafından açılan kültürel alanda gerçekleşmesiyle ilişkilendirmektedir (Dede, 2015:41).

Cohen (2016:101), toplumsal hareketlerde yenilik bağlamının nereye oturacağını tartışmakta iken kendisi de bir ara ‘ortada yeni bir şey olmadığı’ ifade ettikten sonra bazı açılardan bir şeylerin yeni olabileceğini tartışmıştır. Özellikle yenilik bağlamının tarihsel bir konum içerisine yeni bir toplumsal yapıya veya aşamaya denk gelmediğini açıkça vurgulamaktadır. Ancak Cohen için, toplumsal hareketlerin devrimci hülyalardan vazgeçmeleri nedeniyle bir yenilikten bahsetmek mümkündür.

YTH'ler yaklaşımı, toplumsal hareketleri çağdaş, üstün, bürokratik topluma özgü, farklılıkların belirtisi ve çözümü olarak ele alır. Toplumsal hareketler, insan özerkliğinin genişleyen alanları ile postendüstriyel gelişim arasındaki gerilimi ifade eder. Bu çelişki, yeni çatışmalara yansımıştır. Habermas'a göre yeniden yapılanmanın olduğu alanlarda ‘YTH'ler’ ortaya çıkmaz. YTH'ler, partiler ve organizasyonlar aracılığı ile oluşmazlar (Çalı, 2006:51).

YTH'leri, ETH'lerden ayıran ‘yeni’lik bağlamının ele alınması YTH'lerin daha iyi anlaşılması hususunda yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİ ESKİ TOPLUMSAL HAREKETLERDEN AYIRAN “YENİLİK” BAĞLAMI

Sanayi çağının Klasik Toplumsal Hareketleri daha kitlesel çatışmacı, eylemler ve yürüyüşler içeren bir tabiata sahip iken YTH'ler daha barışçıl düzeyde olmaktadır. Yaşam tarzı, ifade özgürlüğü, hayat kurgusu, kimlik, seçme hakkı ve genel anlamda özgürlük taleplerinin yer aldığı bir dünya YTH'ler dünyasıdır. Düşünüldüğünde YTH'ler aslında sanayi döneminin içerisinde yer almaktadır. Ancak onu aşan boyutu YTH'lerin edimcileri yeni özneler sanayileşmenin etkilerini görmeyen yanında bilgi çağında da yer almaktadır. YTH'ler bilgi teknolojileri ve sosyal ağla donatılmış bir dünyada yaşıyor olmaları yönüyle de farklıdırlar (Tecim , 2015:15).

ETH²'lerin niteliği, unsurları, özellikleri, yöntemlerinin belirtilmesi YTH'lerin veya bu anlamda “yeni paradigma”nın karşılaştırılması için uygun zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla YTH'lerin özellikleri, ETH'lerin özellikleriyle karşılaştırma yapılarak verilebilir.

Nesnel olarak düşünüldüğünde bir hareketin eski toplumsal hareketler olması veya YTH'ler olması şu özelliklerdeki farklılığa göre ortaya çıkabilmektedir: ‘Aktörler’, ‘yapı ve tema alanı’, ‘hedefler’, ‘örgütsel yapı’ ve ‘eylem biçimi’.

a) Aktörler

Aktör, sosyal hareket içinde yer almak suretiyle sosyal eylemi gerçekleştiren kişi olarak ele alınmaktadır (Korkmaz, 2017:480).

ETH'lerde aktörler grup olarak hareket eden, ekonomik eksenli ayrışmalar yaşayan, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyo-ekonomik gruplardan oluşmakta iken YTH'ler ise aktörler grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyo-ekonomik gruplardan oluşmaktadır(Offe, 2016:61).

YTH'lerde aktörlerin en önemli özelliği aktif ve düşünen özneler olmasıdır. Touraine'nin de vurguladığı gibi YTH'lerle beraber aktif özne tekrar sahneye çıkmıştır. Bu aktörler klasik yaklaşımın tepkisel, ekonomik ve anomik kurgularının dışında belirli hedeflere ve rasyonel stratejilere sahiptir. Mücadeleyi ekonomik olmaktan çok kimliği rahatça ifade edebilme, katılım ve sivil haklar gibi kavramlar çerçevesinde kültürel alanlarda

² Eski Toplumsal Hareket.

gerçekleşmektedir (Çayır, 2016:12-13). Toplumsal aktörler artık tarih adına değil, kendi adlarına konuşmakta ve şeylerin gidişatını yönetmeyi istemekten çok kendi özgürlüklerini; iktidar, şiddet ve propaganda araçları tarafından ezilmeden kendileri olabilme hakkını istemektedir. “Aktör”ün dönüşü, bu anlamda, bir fetih değil savunma ruhuyla anlaşılmalıdır; bireylerin kendilerinin güçlü bir kolektif hamlede erimelerini istemez, aksine kolektiviteye karşıdır ve ne toplumu ne de ‘Devlet’i tanrıları olarak kabul etmez (Çoşkun, 2007:140). YTH’lerinin aktörleri kendilerini sağ-sol, liberal-muhafazakâr gibi belirli siyasal ya da işçi sınıfı, orta sınıf, yoksul-varsıl, kırsal-kentsel nüfus gibi sosyo-ekonomik kodlara dayandırarak tanımlamazlar. Aktörler kendilerini daha çok katıldıkları hareketin konusu doğrultusunda, toplumsal cinsiyet, yaş, mekân vb. değişkenlerle kodlarlar(Offe, 2016:60).

Sonuç olarak YTH’lerin gerçekleşmesini sağlayan aktörlerin hangi nitelikler ve toplumsal taban etrafında toplandığını şu şekilde söylenebilir: Farklılıklarını ifşa eden marjinal gruplar, ekonomik açıdan orta sınıfa temsil eden bireyler, aydınlar, eğitim seviyesi yüksek bireyler, yüksek statülü meslek mensupları, öğrenciler, ev kadınları ve eğitilmiş işsizler.

b)Yapı ve Tema Alanı

ETH’ler ve YTH’ler temalar ve temsil ettikleri kitleler açısından farklılık göstermektedirler. Offe’ye göre ETH’ler ekonomik temelli olarak ifade edilebilen sınıf temelli (işçi sınıfı ve girişimciler) hareketler iken, YTH’lerin ise tek bir sınıfsal temeli yoktur birden fazla sınıfı (daha çok orta sınıf) içerebilmektedir. YTH’lerin sınıfı aşan bir şekilde etnik yapı, kimlik gibi değer tabanlı politikalara yönelik olduğu ifade edilmektedir (Çayır, 2016:17).

Bu yeni hareket bir anlamda kendi toplumsal yapısını da gündeme getirmektedir. Offe’ye göre (Offe, 2016:13) YTH’leri ETH’lerden ayıran en fark konuya ‘hayat tarzı’ kavramıyla yaklaşıyor olmasıdır. Bu bağlamda YTH’lerin ‘hayat alanı’ ve ‘fiziki hayat koşulları’ ile ilgi sahasına giren temalar: etnisite, kimlik, din ve dini yorumlar, insan hakları, toprak, beden, sağlık, cinsel kimlik, çevre, yoksullukla mücadele, savaş karşıtlığı ve barış.

c)Hedefler

ETH’ler politik anlamda iktidar gücünün ele geçirilmesi, devrim, gelir kaynaklarına ulaşım gibi ana hedeflere sahiptirler. YSH’lerin aktörleri ise birbirinin varlığını reddetmeden demokratik toplumların sınırları içerisinde özerklik, farklılık ve kimlik adına mücadele etmektedir (Çağan, 1999’dan aktaran Tecim , 2015:19). Bu anlamda YTH’lerin ‘değer yönelimli’ olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla değer yönelimli hareket, mevcut sosyal

yapı ve sistemin tamamını sorgulayarak alternatifler getiren sosyal hareketlerdir(Şentürk, 2006:42).

YTH'ler refah devletinin otoriter, bürokratik, ataerkil ve hatta ırkçı yaklaşımının, ekonomik büyüme pahasına çevrenin yıkımına ve barış için yok edici (nükleer) savaş sistemlerinin kurulmasına yol açtığını göstermeyi hedefler. Bu şekilde farklılığın ve çeşitliliğin tanındığı kültürel anlamda çoğulcu bir toplum yaratmak için mücadele ederler (Çırakman & Ertuğrul, 2016:245).

ETH'lerin hedefinde devlet ve iktidar, ekonomik menfaat, sosyal haklar, teklik ve başarılı olmak gibi yönelimlere sahip iken YTH'lerin hedefinde ise hak, özgürlük, eşitlik, kültürel haklar, kimlik, tanınma, çokluk ve var olma gibi yönelimlerle eylemde bulunmaktadır.Yani, ETH'lerde köklü değişikliklerin ön görüldüğü bütün toplumsal sistemi etkileyen daha genel ve makro boyutta rejimi değiştirmeye yönelik iken, YTH'ler de ise daha kısa vadeli mikro boyutta kazanımlara sahip oldukça belirli ve sınırlı hedefler tayin edebilmektedir.

d)Örgütsel Yapı

Tatar (2013:14), ETH'ler ile YTH'leri örgütsel yapı olarak birbirinden ayırırken şu farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. ETH'ler; resmi, dikey hiyerarşi, otoriter yapı, katı bürokrasi, karizmatik lider, lider eksenli, mekân paylaşımı, ulusal veya yerel ölçekli iken, YTH'ler; gayri resmi, yatay örgütlenme, demokratik yapı ve liderlik, birey eksenli, sanal alan paylaşımı ve mekân buluşması, küresel ve yerel ölçekli olarak birbirinden ayırmaktadır. Bu ayırım hem devletin bürokratik, baskıcı ve denetleyici tavrını aşabilmeyi hem de hiyerarşik ve bürokratik bir baskı veya çıkar grubuna dönüşmeyi önleyebilmeyi hedefler. Bu nedenle bu tür hareketlerin kendiliğinden üyeliğin gönüllülük çerçevesinde geçici ve anlık toplanma biçimleriyle oluştuğu, doğrudan katılıma dayalı yeni örgütlenme biçimleri yarattığı da söylenebilir (Çırakman & Ertuğrul, 2016:245).

YTH'lerin örgüt hiyerarşisi, zayıf ve gayri resmi olduğundan bireysel özerklik bu hareketlerde temel bileşendir. Yatay örgütlenme ve buna bağlı olarak da demokratik örgüt şemasına sahiptir. Lider, koordinasyonu sağlayan ve katılımı teşvik eden demokratik tavrı ile kabul edilir ve birey merkezi konumda yer alır. Dolayısıyla katılımcıların toplumun her kesiminden gelen, farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip bireylerden oluşması beklenir. Mücadeleyi güçlü kılan faktörlerin de katılımcıların bileşeninde ve kullandıkları yöntemlerde

yer aldığı düşünülebilir. Diğer taraftan zayıf yapılanma, toplumsal hareketlerin ömrünü kısa vadeli yapabilmekte ve hareket hızla çözülebilmektedir (Tatar, 2013:13-14).

e)Eylem Biçimi

Her toplumsal hareketin kendine özgü bir eylem biçimi vardır. Bu açıdan ETH'ler ile YTH'ler de kendi arasında farklılaşmaktadır. Eylem biçiminin doğru yorumlanması, sosyal hareketin eski mi ya da yeni mi olduğu hakkında belirli bir sonuca varmamıza imkan sağlamaktadır.

ETH'ler genelde Marksist eylem biçiminin ön gördüğü devrim ve çatışma fikrini öne alarak eylemlerini gerçekleştirdikleri için Batı dünyasında terkedilmesi gereken bir figür olarak görülmektedir (Tecim , 2015:19). Bu açıdan özellikle yapı-bozumcuolmaları ve vandalizme çabuk bir şekilde kaymaları noktasında eleştirilmişlerdir.

YTH'lerde, büyük kalabalıkların şiddet içerikli tahripkâr eylemleri yerine, daha yaratıcı yollarla kendilerini ifade ettikleri görülmektedir. Bilhassa toplumun geniş bir kesiminin ilgisini, takdirini ve sevgisini kazanmaya yönelik usuller tercih edilmektedir. Söz konusu eylem biçimlerinin gerek medya, özellikle de internet aracılığıyla duyurulması ve gösterilmesi taktik olarak belirlenmektedir(Tatar, 2013:14).

YTH'ler müzakereci bir yapıya sahiptirler. Üçüncü şahıslara zarar vermemek en temel ilkedir. Lobcilik faaliyetleri ve siyasi baskı unsuru olmaları da bir diğer önemli eylem biçimlerindedir.

YTH'lerde kullanılan yöntem içerisinde sivil itaatsizlik eylemleri de dikkat çekicidir. Sivil itaatsizlik, kamuya açık bir biçimde, herkese açık bir hitapla, vicdanî, derin politik kanaatlerin şiddetten uzak, barışçı yöntemlerle ifade edilmesidir. Başkalarının özgürlüklerinin sınırlandırılması yolundaki davranışlar, eylemin sivil itaatsizlik özelliğinin belirsizleşmesine yol açar. Çünkü sivil itaatsizlik, vicdani ve derin kanaatleri ifade ederken uyarıda bulunup ihtar edebilir, ancak tehdit edemez (Tatar, 2013:14). Bu açıdan sivil itaatsizlik bir devrim değildir ve militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete dayalı organize direnişten ise tümüyle uzaktır.

ETH'ler ile YTH'ler arasındaki farklar teorik bir konumlandırma ile birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Sosyal hareketleri kategorize etme açısından her ne kadar ETH'lerle kıyaslanırsa da tamamıyla yeni nitelendirmesini hak eden hareketler de vardır. Çevreci hareketler, özellikle kirlilik, yeşil alanların tahrip edilmesi ve devasa nükleer tehditlerin

boyutlarının gün geçtikçe büyümesi ve yaygınlık arz etmesi sonucunda toplumsal hareketlerin yeni konusunu oluşturmaktadır.

YENİ SOSYAL HAREKETLERİN BİR ÇEŞİDİ OLARAK ÇEVRE HAREKETLERİ

Castells'in (2008:72) "çağımızın en kapsamlı ve etkili hareketi" olarak nitelediği çevrecilik, ortaya çıktığı günden bu yana belirgin değişimler de geçirmiştir. Hareketin gündemindeki sorun listesi genişlemiş; etkinlik ölçeği ulusaldan küresel düzeye taşınmış; söylemi değişmiş; örgütlenme ve eylem stratejileri çeşitlenmiştir. Bu bölümde ortaya koyduğu bütün bu çeşitlilik içinde çevrecilik ve çevre hareketleri incelenmiştir.

a) Çevre ve Çevrecilik

YTH'ler içerisinde yer alan çevre hareketlerini anlayabilmek için öncelikle "çevreciliğin" tanımlanması gerekmektedir. Çünkü çevrecilik, çevreci hareketlerin düşünsel altyapısını oluşturmakta ve o hareketlere şekil vermektedir.

Çevre, canlı varlıkların yaşam boyu ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları (Karacan, 2007:3), belirli bir zamanda dolaylı ya da dolaysız olarak kişiyi etkileyen, ferdin maddi, manevi gelişmesini ve yaşam koşullarını belirleyen biyolojik, coğrafi ve toplumsal etkenlerin tamamıdır (Cansaran & Yıldırım, 2008:3). Çevrecilik, çevreye duyulan ilgiden kaynaklanan ve bu ilgiyi açıklayan ideolojiler ve uygulamaları; çevreci ise çevreciliğin ilkelerine inanan ve bunları geliştirmeye çalışan kimse (Karacan, 2007:4) olarak tanımlanmaktadır.

Manuel Castells ise, çevrecilik ile ekoloji arasında bir ayırım geliştirir. Castells (2008:221)'e göre çevrecilik, "söylemleri ve pratikleriyle, baskın yapısal ve kurumsal mantığa karşı çıkararak, insani eylem ve onun doğal ortamı arasındaki ilişkinin yıkıcı biçimlerini düzeltmeyi amaçlayan bütün kolektif davranış biçimleridir". Ekoloji ise, "sosyolojik yaklaşımın çerçevesinde, insanoğlunu daha geniş kapsamlı bir sistemin bileşeni olarak gören, dinamik, evrimci bir bakış açısıyla sistemin dengesini sağlamayı dileyen inançlar, kurumlar ve projeler dizisidir.

b) Çevre Bilincinin Doğuşu

Çevre hareketinin ilk olarak nerede başladığı sorusunun yanıtını net bir şekilde vermek oldukça zordur. Bu hareketin kökenini Eski Mısır ve Eski Yunan'a kadar götürenler olmuştur.

Ancak İngilizler 1534’de VIII.Henry’nin yaban kuşlarını korumak için çıkarttığı yasayı, Fransızlar 1669’daki suların kalitesi ile ilgili düzenlemeyi, Almanlar ormanları koruma yasalarını, ve 18. yüzyılda Prusya’da kimi hayvan türlerini yok olmaktan kurtarmak için avlanmanın yasaklanmasını ileri sürerek bu hareketin öncüsü olduklarını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Ancak bir genelleme yaparak, çevre hareketlerinin, ilk olarak, Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş, bunun sayesinde kalkınmasını sağlamış fakat aynı zamanda bunun aracılığıyla doğa üzerinde ağır bir tahrip yaratmış bulunan İngiltere ile kimi Avrupa ülkeleri ve Amerika gibi ülkelerde 18. yüzyılın ikinci yarısında etkisini göstermeye başladığı söylenebilir (Dilek, 2008:179).

Çevre bilincinin gelişimini ve çevre hareketlerinin gelişmesini sağlayan ana etmenlerden birisi sanayileşme ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan çevresel sorunlardır. Çevre bilincinin ve buna bağlı olarak çevre hareketlerinin yükselişinin ardında yatan faktörlerin neler olduğunu inceleyelim.

XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmiş batılı ülkelerde ardı ardına ortaya çıkan; sanayileşmeden kaynaklanan kirlenme, zehirli atıklar, asit yağmurları, nükleer santrallerinin yaygınlaşması gibi sorunlar bu dönemde etkisini arttırmıştır. Doğanın bir taşıma kapasitesinin olduğu, kimi doğal kaynakların tükenebileceği, ekonomik açıdan gelişmenin sınırı olduğu anlaşılmıştır. Böylece yeni sorun batının sanayileşmiş toplumlarının gündeminde yer almaya başlamıştır (Dilek, 2008:180). 1960’ların sonu ile 1970’lerin başında, gazetelerde, çevre ile ilgili haberlerin çoğaldığı gözlenmiştir. Buna göre 1969-1972 döneminde ise yazılı basın en yoğun olarak bu tür haberlere eğilmiştir.

Sanayileşmenin etkisiyle artan çevre sorunları bireyleri, makinalaşmış toplumu sorgulamaya ve değişik yaşam biçimleri peşinde koşmaya itmektedir. Bu arayış ve özeleştirinin sıradan bireylere ulaştırılmasında kullanılan araçlar o dönemde, peşi sıra yayımlanan yapıtlar olmuştur. Bu yapıtlardan birkaçı şöyle sıralanabilir;

Rachel Carson’un 1962’de çıkardığı ünlü Silent Spring (Sessiz Bahar) adlı eseridir. Carson, bu eserinde, zararlı mikroorganizmalarla mücadele etmek için kullanılan DDT’lerin insan ve ekolojiye verdiği zararları, örnekleriyle ortaya koymaktadır(Balkaya, 2014:45).

Jacques Ellul “The Technological Society (Teknolojik Toplum)” ve Hannah Arendt “The Human Condition (İnsan Durumu)” adlı kitaplarında ‘insanlar mı makinaların efendisi yoksa makinalar mı insanların efendisidir?’ sorusunda çarpıcı bir biçimde dile getirilen, teknolojinin insan doğasına aykırı yönleri üzerinde durmuşlardır (Dilek, 2008:181).

Çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunan eserlerden bir diğeri ise, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen, “Büyümenin Sınırları” adlı çalışmadır. Bu çalışmaya göre, nüfus hızlı bir şekilde artarken, doğal kaynaklar bu hızlı nüfus artışına yetişemeyecek, yaşadığımız Dünya (çevre) 150 yıla varmadan yaşanabilirlik niteliklerini yitirecektir. Bu sorunun çözümü için ‘Sıfır Büyüme’ tezi ortaya atılmıştır(Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009:255).

Çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen E.F.Schumacher’in “Small is Beautiful (Küçük Güzeldir)” adlı eseri de çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Schumacher, insan doğa ilişkisi çerçevesinde, insanın doğayı egemenliğine almak istediği tespitinden yola çıkarak, yeni bir yaşam biçiminin benimsenmezorunluluğunun ortaya çıktığını savunmakta ve bunun için de merkezîyetçilikten uzak, küçük, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu ve insancıl bir teknolojinin kullanıldığı bir toplum yapısına geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir(Schumacher, 2010’dan aktaran; Balkaya, 2014).

c)Çevre Hareketlerinin Ortaya Çıkışı ve Türkiye’ki İlk Dönemleri

Çevre hareketi için kapsayıcı tek bir tanım yapmak güçtür. Bunun başlıca nedeni hareketin barındırdığı çeşitliliktir. Genel olarak çevre hareketleri içinde değerlendirilen gruplar birbirinden oldukça farklı değerlere, taleplere, örgütlenme biçimlerine ve eylem stratejilerine sahiptir.Çevre hareketleri, aşırı nüfus artışı, hava ve su kirliliği, canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanların ve toprağın bozulması, bitki ve hayvan türlerinin ortadan kalkması, doğal kaynakların dengesiz kullanımı gibi çevre sorunlarına karşı bir tepki olarak doğmuştur.

1960’lı yıllar ile birlikte öğrenci hareketlerinin ve yurttaş inisiyatiflerinin ön plana çıkması, çevreci hareketlerin doğuşuna ortam hazırlamış ve 1980’li yıllardan sonra yukarıda belirtildiği gibi, küreselleşme sürecinin de etkisiyle, kolektif kimlik bazında çevreci hareketler ortaya çıkmıştır (Balkaya, 2014:46)

Çevreci hareketin gelişiminde iki farklı dönemden söz edebiliriz. 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyılın ortalarına kadar ki dönemde doğa koruma amaçlı ilk toplumsal hareket ve örgütlerin ortaya çıktığı birinci dönem ki bu dönem çevre hareketinin belirleyici özelliği, doğal yaşam alanlarının, yaban yaşamının, başta kuşlar olmak üzere yaban hayvanlarının, yaşlı ormanların korunması amacına dönük olmasıdır. İkinci dönem ise çevresel aktivizm ve örgütlenmeye bugünkü görünümünü kazandıran 1960’larda doğan modern çevre hareketidir. İlk dönemin öncelikli kaygısı olan doğa koruma ve endüstriyel kirlilik bu dönemde de

hareketin gündeminde olmakla birlikte artık kitlesel bir özellik taşıyan çevre hareketinin gündemine aldığı yeni sorunlar, bunların sorunsallaştırma biçimi ve temsil ettiği değerler olması nedeni ile ilk dönemden radikal bir biçimde ayrılmaktadır(Cerit Mazlum, 2014:212-213).

Jonathan Porritt (1989:19-20), 'Yeşil Politika' adlı eserinde çevreci hareketleri üç başlık altında incelemektedir. Birinci akım dönemin ekonomik bireyciliğine ve faydacı materyalist değerlerine birçok açıdan karşı çıkan on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin mirasçıları olan doğa korumacılardan oluşur. İkinci akımı ise, küçük çaplı, kendine yeterli toplulukları önemseyen, çağdaş toplumun bürokratik, hiyerarşik yapısını eleştiren radikal liberter çevreciler bulunmaktadır. Son olarak ise bu iki akımın arasında, hâkim toplumsal paradigmayı destekleyen, reformistler yer almaktadır. Temelde merkezci olan reformistler geleneksel orta sınıf kaygı ve çıkarlarına sahip olma eğilimindedirler ve esas olarak İşçi Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti saflarında yer alırlar.

Türkiye'de ise çevre hareketinin başlangıç yılları, 1970'li yıllar, çevre bilincinin yerleşmesi ve yaygınlaşmasında önemli adımların atıldığı dönemlere tekabül etmektedir. Bu yıllarda, batıda çevre adına yürütülen hareketlerin sayısının ve etkinliklerinin artmasının Türkiye'ye etkileri gecikmemiştir. Türkiye'de bu hareketin oluşmaya başladığını gösteren ilk kıpırdamalar genelde kamunun eylem ve işlemleri sonucu ortaya çıkan yöresel çevre sorunlarına yönelik olmuştur.

Türkiye'de çevreci hareketlerin doğuşu anlamına da gelebilecek bu tür eylemlere Dilek (2008:190) örnek olarak şunları göstermektedir:

Çarşamba Ovası'nda 1970'lerden sonra açılan fabrikaların çevresine zarar verip tazminat davasına konu olmaları, 1975 yılında Samsun Bakır İzole Tesislerinde çıkan zehirli gazlardan zarar gören 21 köy ve mahalle halkı 2 km'lik bir kortej oluşturarak sessiz yürüyüş yapmaları, 1977 Silifke Taşucu Balıkçılar Kooperatifi üyelerinin Akkuyu'da nükleer santral yapılacağı biçimindeki söylentiler üzerine protesto etmek amacıyla deniz araçlarıyla gösteri yapmaları.

Türkiye'de 1980-1987 çevre hareketleri canlılık kazanmıştır.1980'li yıllarda, kamuoyunu etkileyebilen çevreci bir tepki niteliğindeki ilk hareketlilik, 1984'de, Gökova'da termik santral yapılacağı haberlerinin duyulmasıyla ortaya çıkmıştır. 1987 sonrası ise 'yeşiller' ortaya çıkmıştır.

d)Çevre Hareketlerinin ‘Yenilik’ Bağlamında Ele Alınması

Bu bölümde konuyu şu sorular çerçevesinde ele alarak açıklamaya çalışılmaktadır. Çevre hareketlerini YTH’ler çerçevesinde ele almamızı sağlayan özellikler nelerdir? Çevre hareketlerini diğer YTH’lerden hangi açıdan ayrılmaktadır? Sorunsal başlangıçlardan biri olarak nüfus-doğa ilişkisinin çevre hareketlerindeki boyutu nedir?

Çevre hareketi dünya üzerinde değişen doğal şartların daha kötüye gittiğine inanarak bu alanlarda iyileştirme için bir şeyler yapılması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Bu hareket homojen bir yapıya sahip değildir, hareket içindeki gruplar hem amaç, ideoloji ve dünya görüşü açısından hem de başvurdukları taktik ve stratejiler açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Bir kısmı daha pragmatik ve reformcu yaklaşımı benimserken bazıları çok daha radikal bir tutumla çevreye zararlı olabilecek pek çok şeyi toptan reddederler (Uysal, 2016:152).Çevre hareketleri, seslerini duyurmak ve amaçlarına ulaşmak için protesto, gösteri, doğrudan eylem gibi geleneksel olmayan baskı araçlarından lobi gibi yerleşik siyasal baskı yöntemlerine kadar çeşitli yolları kullanabilmektedir. Çevre hareketi içindeki gruplar tabana dayalı, yerinden, çoğulcu ve katılımcı yapılar olabildiği gibi hiyerarşik biçimde de örgütlenebilmektedir. Kısaca çevre hareketi tek ve homojen değildir. Bu nedenle, “çevre hareketleri”nin kavramsallaştırması hareketin çeşitliliğini temsil etmek açısından daha uygundur(Cerit Mazlum, 2014:211).

Çevre hareketi her şeyden önce üyelerini bir araya getiren ortak kimlikle tanımlanmaktadır. Bu ortak kimlik, insanı yeryüzünün bütünlüğü içinde kavrayan, eşitlikçi, yerinden yönetim ve demokratik katılıma dayalı ekolojik olarak sürdürülebilir bir toplum ideali etrafında biçimlendirilmektedir. Modern bireyin kimliğini inşa ederken, çevreye dair duyarlılığını ifade etmesini sağlayan çevreci kimliği, aynı zamanda bireyi dünya vatandaşı olmaya davet eden kozmopolitan kolektif bir kimlik de sunar(Kanık, 2017:601).Endüstri toplumlarının hâkim paradigmasına kökten bir eleştiri olarak büyüyen modern çevre hareketi; sorun tanımlaması, düşünsel kaynakları, ideolojik tavrı ve eylem biçimleri açısından doğa koruma hareketinden temelden ayrılan yeni bir ekolojik kültür yaratmıştır. Bu ekolojik kültür, tüketim toplumuna, üst ideoloji olarak gördüğü endüstriyalizme, bireylerin özerkliğini kısıtlayan merkezî otoriteye karşı çıkmış; doğanın sınırlarına saygılı ve üretimin gereksinmelerin karşılanması için yapıldığı bir ekonomik sistem ile yerinden yönetime ağırlık veren, katılımcı, eşitlikçi ve demokratik bir siyasal düzeni savunmuştur (Cerit Mazlum, 2014:216).

Çevre hareketlerini yeni YTH'ler içinde ele almamızın bir diğer nedeni ise aktörler ve yeşil partilere oy veren kitleler, kendilerini ekonomik sınıf çıkarları temelinde örgütlenmiş geleneksel siyasal partilerle özdeşleştiremeyen yeni orta sınıfın mensupları olmasıdır. Endüstri toplumlarında yaşanan yapısal dönüşümün sonucunda ortaya çıkan bu sınıf, geleneksel orta sınıftan farklı olarak yüksek öğrenim görmüş, genellikle beyaz yakalı, kamu görevlerinde bulunan, çoğunlukla eğitim sektöründe çalışan genç ve kadınların olduğu bir gruba karşılık gelmektedir. Fakat çevre hareketini ve çevre sorunu salt orta sınıf üzerinde değerlendirmek eksik olur çünkü çevre sorunu sadece orta sınıfların kaygısı olarak değerlendirilmemelidir.

Çevre hareketlerinin neden YTH'ler kapsamında ele alınması gerektiğinin bir diğer nedeni ise bu hareketlerin değerlerini isabetli bir şekilde tespitine bağlı olduğu görülmektedir.

ÇEVRE HAREKETLERİNİN DEĞERLERİ

Çevrecilik yerleşik toplumsal ve siyasal düşünceye damgasını vuran insan-merkezciliğin (antroposantrizm) karşısına çevre-merkezciliği koyar. Çobana (2002:21)'a göre insan-merkezcilikte her şeyin ölçüsü insandır, insanlığın doğaya bağımlılığı gerçeğini göz ardı eden endüstriyelizmin insan-merkezci yaklaşımının yerini çevrecilikte eko-merkezcilik almıştır. Çevre-merkezcilik, “doğanın araçsallaştırılmasına karşı çıkar” (Çoban, 2002:23). Çevre-merkezcilik çevrenin merkeze konması değildir, insanın yerleştirildiği merkezi konumdan çıkarılmasıdır.

Cerit Mazlum(2014:219-220-221), ekolojik düşünce ve çevre hareketlerinin değerlerini şu şekilde belirtmektedir: Ekolojik düşünce eşitlikçidir. Her türlü ayrımcılığı reddeden ekolojik düşünce, canlıların değer açısından eşitliğini kabul eder. Çevre-merkezciliğin yansıması olarak, insanların diğer canlılara ve yeryüzüne karşı yükümlülüklerini esas alan bir ekolojik yurttaşlığı savunur. Ekolojik düşüncede yerellikönemli bir yer tutar. Yerellik vurgusu kendisini küçük ve insani ölçekli üretim ve yerleşim modellerinin, yerinden yönetimin, hiyerarşik olmayan örgütlenmenin ve yurttaş katılımının savunulması olarak gösterir. Ekolojik toplumun kendi kendine yeterli, dayanışmacı ve tabanda demokratik olarak örgütlenmiş topluluklar üzerinde yükselineceği düşünülür. Bu tür örgütlenme ekolojik sistemlerin bütünlüğüyle daha uyumludur. Ekolojik bozulmanın en önemli nedenlerinden birinin iktidarın merkezileşmesi olduğunu düşünen ekolojistler, her türlü merkeziyetçiliğe karşı çıkar.Çevre hareketiyle özdeşleşmiş “Küresel düşün, yerel davran!” sloganı da yerel düzeydeki eylemin ve çözümün önemine işaret

etmektedir. Ekolojik düşünce barışçıdır. Her türlü şiddeti reddeder. Çevre hareketlerinin eylem stratejileri de şiddet içermeyen direniş ilkesine dayanır. Çevre grupları başlıca protesto yöntemi olarak kullandıkları doğrudan eylem ve sivil itaatsizlik türü etkinliklerde şiddetten kaçınırlar. Endüstriyalizm eleştirisi olarak doğan çevreciliğin sorunsallaştırdığı konulardan biri de bilim ve teknolojinin toplum yaşamının ve insan doğa ilişkilerinin biçimlenmesindeki rolüdür. Fakat çevreciliğin bilim ve teknolojiyle ilişkisi karmaşık ve çelişkili görünür. Bir yanda ileri teknolojiye kuşku ve güvensizlik söz konusuysen, diğer yanda bilim ve teknoloji doğanın korunması ve çevre sorunlarının engellenmesi çabalarında merkezî bir yer tutmaktadır.

Bu bağlamda ele alındığında çevreci hareketin diğer hareketlerden farkının, yepyeni bir toplum modeli önermesidir. Bu toplum modelinde insan merkezilik yerine eko-merkezcilik bulunmakta, büyüme/kalkınma anlayışına çevre sorunlarına temel olduğu gerekçesiyle karşı çıkılmakta, hiyerarşik ve baskıcı toplum modeline karşı, adem-i merkeziyetçi, katılımcı, çoğulcu bir demokrasi modeli ile birlikte gelecek kuşakları da düşünen bir anlayış ön plana çıkarılmaktadır(Balkaya, 2014:47).

Somut önlemler açısından çevre hareketleri her şeyden önce doğanın ve ‘doğanın dengesinin’ korunmasına yönelmişti, sonuç olarak da, gökyüzü, su, deniz, kırsal alanların sakinliği, yiyecek gibi doğal unsurların kirlenmesine yol açan her türlü kirlenme kaynağına karşı çıkmaktaydı (Castells, 2017:236). Otomobillerin egzoz gazı ve gürültüsü, fabrikalar, atom bombası, Vietnam’daki savaş, yok edilmeyen çöpler, denetimsiz bir şekilde kullanılan kimyasal gazlar bu kirlenmenin nedeni olarak görülmektedir. Castells (2017:238)’e göre doğanın kentle bir ilişkisi olmasa bile, bir sorunsal nüfus patlaması ile yakından ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla doğanın dengesinin savunuların en acil taleplerinin arasında katı bir doğum kontrolü de bulunmaktadır.

Bu bağlamda en etkili örgütlerin başında ‘Sıfır Nüfus Artışı’ bulunmaktadır; bunlar ABD’de 1980’e kadar, dünyanın diğer yerlerinde ise 1990’a kadar nüfus artışının tamamıyla durdurulmasını önermektedirler. Özellikle az-gelişmiş ülkelerde buna son vermek için etkin önlemler alınmasını öneriyordu. Bu önlemler arasında büyük kentlerin suyuna kısırlaştırıcı maddeler karıştırmak, çocuklara vergi koymak ve bebek eşyalarını lüks mal olarak vergilendirmek gibi fikirlerde bulunmaktadır. Castells (2017:239) buradaki hedefin, bütün yaşamın dayanağı olan doğayı korumak için onun başlıca kirleticileri ve yok edicileri olarak

görünen insanların sürekli artan bir şekilde dünyaya gelmesine engel olmaya çalıştığını ifade etmektedir

SONUÇ

19.yy'da Sanayi Devrimi sonucunda, hemen hemen bütün toplumlarda en geniş ölçüde sahip olan işçi sınıfı bilinçlenmeye başlamıştır. Ekonomik ve siyasal haklar gibi bir çok haktan mahrum olan bu sınıf, içinde bulunan toplumsal ve yönetsel hoşnutsuzluğa karşı kolektif hareketlerde bulunmuşlardır. Bu hareketler sınıf endeksli olup siyasal anlamda iktidarın ele geçirilmesi, devrim, gelir kaynaklarına sahip olma gibi ana hedeflere sahiptirler. Doğal olarak bu hareketlerin ortaya çıkması için siyasal sistemin yönetim biçimi ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda demokratik olmayan baskıcı yönetim sistemlerinde toplumsal hareketlerin ortaya çıkma ihtimalinin çok az olduğu görülmektedir.

1960'larda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşümle birlikte eski hareketlerden çok farklı aktörler, örgütsel yapı, hedefler, yapı ve tema alanı, eylem biçimi ve yönetime sahip yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliği, sınıf temelinden çok ortaya yeni çıkan farklı kimliklere dayanmasıdır. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler yeni ve farklı kimliklerin kabul görme talepleri temelinde örgütlenmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin birbirinden çok farklı hareketler olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında sivil haklar, eşcinsel hakları, hayvan hakları, insan hakları, feminist hareketler, nükleer karşıtı hareketler, barış hareketleri, çevre hareketleri ve kürselleşme karşıtı hareketler örnek olarak verilebilir.

Endüstri sonrası toplumun temel felsefesine dayanan yeni toplumsal hareketler sınıf temelli değildir, aktörleri yeni orta sınıfa mensuptur ve çok çeşitli farkındalıkları söz konusudur. Katılımcılar kimliklerini toplumsal hareketin konusuna göre tanımlarlar, homojen değildirler. Yeni toplumsal hareketlerde iktidar hedeflenmez, kültürel alanda dönüşümler amaçlanır, yatay örgütlenme görülür, adem-i merkezîyetçilik esastır. Gittikçe daha çok küresel nitelik kazanmaktadır ve teknolojiye yoğun biçimde faydalanmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin bir çeşidi olarak çevre hareketi 1970'lerden bu yana başta endüstrileşmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada toplumsal, ekonomik ve siyasal düzlemde yadsınamaz bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda çevre hareketleri yeni bir yaşam modeli inşası

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kolektif kimlik ile bir araya gelen aktörler kendine yeterli, âdemi merkezietçi, çevre-merkezci, eşitlikçi ve barışçı bir toplum modeli önerilmektedir.

Castells, Harvey ve Lefebvre gibi çevre ve kent hareketleri üzerinde yoğunlaşan düşünürler kentsel toplumsal hareketlerin gelecekteki mahiyeti hakkında tarihsel ve kuramsal bir iddiada bulunarak, değişen toplumsal ilişkilerin bir aracı olarak kentsel toplumsal hareketlerde bir artış olacağına ve bunun da kentsel çelişkiler nedeniyle ortaya çıkacağına inanmaktadırlar. Elbette ki kentsel toplumsal hareketlerin tek bir nedene bağlayarak artacağını iddia etmek eksik bir tespit olur.

KAYNAKÇA

- Balkaya, F. (2014). "Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler", Küresel İktisad ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 3(5), 32-42.
- Bayhan, V. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi", Birey ve Toplum Dergisi, 4(7), 23-59.
- Bozkurt, Y., & Bayansar, R. (2016, Mayıs). "Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayı", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14(2), 276-294.
- Bush, C., & Rochelle, M. (2008). "İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşısı Mücadele", Toplumsal Hareketler 1750-2005 - Dipten Gelen Dalgalar (D. Keskin, Çev., ss. 141-218). İstanbul: Versus Kitap Yayınları.
- Cansaran, A., & Yıldırım, C. (2008). Çevre Bilimi İle İlgili Başlıca Terimler ve Kavramlar, O. Bozkurt içinde, Çevre Eğitimi (ss. 2-17). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Castells, M. (2008). Kimliğin Gücü, (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2012). İsyen ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2017). Kent Sınıf İktidar (2. b.), (A. Türkün, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cerit Mazlum, S. (2014). Çevrecilik ve Çevre Hareketleri, B. Kartal, & B. Kümbetoğlu içinde, Yeni Toplumsal Hareketler (3 b., ss. 207-144). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Cohen, J. (2016). Strateji ya da Kimik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2. b., s. 101-120). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çalı, H. (2006). Çevreci Toplumsal Hareket Olarak Greenpeace Türkiye Hareketi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevrebilimi Anadalı- Doktora Tezi.
- Çayır, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2. b., s. 11-30). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çırakman, A., & Ertuğrul, K. (2016). Toplumsal Hareketler Sosyolojisi. F. Acar, & H. Uslu içinde, Siyaset sosyolojisi- Temel Yaklaşımlar, Yeni Tartışmalar (s. 233-254). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57(3), 3-30.
- Çoşkun, M. (2007). Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Dede, A. (2015). Yeni Toplumsal Hareketler: "Yeni ve Başka Bir Dünya" Talebi. Sosyoloji Divanı(5), 39-52.
- Dilek, C. (2008). "Çevre Bilinci", O. Bozkurt içinde, Çevre Eğitimi (ss. 179-213). Ankara: Pegem Akademi.

- Göktuna Yaylacı, F. (2014). "Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar", B. Kartal, & B. Kümbetoğlu içinde, Yeni Toplumsal Hareketler (ss. 32-59). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güven, S. (2015). "Temsil Krizin Siyaseti: Toplumsal Hareketler", Sosyoloji Divanı(5), 25-38.
- Işık, G. (2016). "Toplumsal Hareketler ve Türkiye'deki İzdüşümleri", L. Sunar içinde, Türkiye'de Toplumsal Değişim (3 b., s. 229-260). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kanık, İ. (2017, 12 22). "Gastro-Endişe ve Yeni Toplumsal Hareketler", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, s. 599-620.
- Karacan, A. (2007). Çevre Ekonomisi ve Politikası, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2009). Çevre Politikası, Ankara: İmge Yayınevi.
- Korkmaz, A. (2017). "Tehdit Algısının Sosyal Hareketlere Etkisi" Sosyoloji Konferansları(55), 479-495.
- Kökalan-Çımrın, F. (2010). "Yeni Sosyal Hareketler ve Kentsel yaşam", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi(2), 45-59.
- Le Bon, G. (2015). Kitleler Psikolojisi, İstanbul: Hayat yayınları.
- Lefebvre, H. (2017). Kentsel Devrim. (5. b.), (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Melucci, A. (2016). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması, K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (2 b., ss. 75-97). İstanbul: Kaknüs.
- Mouffe, C., & Laclau, E. (2008). Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Offe, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması, K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (ss. 47-74). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Önder, T. (2003). Ekoloji Toplum ve Siyaset, Ankara: Odak Yayıncılık.
- Porritt, J. (1989). Yeşil Politika, (2. b.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sanlı, L. (2003). Türkiye'de "Toplumsal Hareketler", L. Sanlı içinde, Toplumsal Hareketler Konuşuyor (ss. 9-33). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2006). Küresel Yeni Sosyal Hareketler Ve Savaş Karşıtlığı, C.Ü. Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi(30), 31-46.
- Tatar, T. (2013). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler", Ortadoğu Analiz, 5(57), 10-20.
- Tecim, E. (2015). "Toplumsal Hareketler ve yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma", Sosyoloji Divanı(5), 9-24.
- Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler, İstanbul : Babil Yayınları.
- Touraine, A. (2016). Toplumdan Toplumsal Harekete, K. Çayır içinde, Yeni Sosyal Hareketler (ss. 31-46). İstanbul: Kaknüs.

Türkdoğan, O. (2013). Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
Uysal, A. (2016). Toplumsal Hareketler Sosyolojisi, İstanbul: Tezkire Yayıncılık.